

Epidemiološke mjere i kazne u vrijeme kuge u Milanu 1630. iz pera Alessandra Manzonia

UVOD

U svom pismu gospodinu Chauvetu¹ Alessandro Manzoni kaže da zadaća pjesnika nije izmišljati činjenice, nego popuniti prostor među njima, ispuniti prazna mjesta Povijesti, ispriповijedati ono što povijest izostavlja. A to su ljudski osjećaji i misli, njihove nade, srdžba ili sjeta kojima se zagubio trag. Povjesničar utvrđuje i pripovijeda događaje, a pisac nastoji zamisliti i ispriповijedati kako su ih ljudi živjeli.

Epidemija kuge bila je povijesna činjenica u Lombardiji, posebno u Milanu 1630. godine, kad se odvija radnja njegovog remek-djela *Zaručnici*. Manzoni je kanonski autor talijanske književnosti, pisao je na talijanskom i francuskom jeziku, a toliko značajan da je nacionalno i europsko kritičko i komentirano izdanje njegovih sabranih djela za koje se brine Nacionalni centar za manzonijevske studije (Centro Nazionale di Studi manzoniani) u Milanu najavljeno u čak 36 tomova, kojih je do sada tiskano 19. Na ovitku svakoga toma stoji rečenica također milanskog pisca Carla Dossija: “Želim Talijanima / da mogu doseći / intelektualnu razinu da svi mogu razumjeti / cjelokupnog Manzonia”. Dvanaesti tom te edicije obuhvaća na 592 stranice (tekst i kritički aparat) *Povijest stupa sramote* (*Storia della colonna infame*; Manzoni, 2002), a jedanaesti tom na čak 1266 stranica roman *Zaručnici* (*I Promessi sposi*; Manzoni, 2013).

Hrvatskim čitateljima još od dvadesetih godina 19. stoljeća bili su dobro poznati Manzonijski *Zaručnici* (*I promessi sposi*), i u originalu i u prijevodu,² djelo koje je propisana lektira na školskim

satovima viših razreda talijanskih osnovnih škola. Taj roman, naime, bio je prvo književno djelo napisano modernim standardom talijanskog jezika, zbog čega je Lombardijac Manzoni “isprao svoje rublje u Arnu” odnosno ponovno ispisao treću verziju svog opsežnog romana vođen idejom da je toskansko narječje, kojim su tada u Firenci govorili obrazovani Talijani, rješenje jezičnog pitanja za ujedinjenu Italiju, formiranu dva desetljeća kasnije, 1861. Povijesni roman *Zaručnici*, u kojem je Manzoni primijenio tezu o kojoj je pisao Francuzu Chauvetu i uspostavio pritom paralelu s vlastitim 19. stoljećem,³ smješten je u 17. stoljeće u Lombardiju, a u njemu se događaji opisuju na temelju navodno pronađenog anonimnog rukopisa. U drugom dijelu ovog rada zaustavit ćemo se na Manzonijskom prikazu epidemije kuge u Milanu i poduzetih epidemioloških mjera u romanu, a pažnju ćemo najprije posvetiti manje poznatom djelu,⁴ ali zapravo konstitutivnom dijelu romana, *Povijest stupa sramote* (*Storia della colonna infame*).⁵

POVIJEST STUPA SRAMOTE

Manje je poznata činjenica, ali je s punim pravom ispravno navodi Giancarlo Vigorelli⁶ na XXI. stranici svog uvoda nacionalnom izdanju pod naslovom “Ponovno otkriće ‘Stupa sramote’”, da je i to Manzonijsvo djelo bilo prevedeno u nas pod naslovom *Stup sramote*. Preveo ga je publicist Miroslav Golik (Sušak,

¹ U svibnju 1820. francuski kritičar i spisatelj Victor Chauvet objavio je kritiku Manzonijsve tragedije *Grof Carmagnola* (*Il conte di Carmagnola*) objavljene u siječnju iste godine u kojoj ističe kako autor ne poštuje aristotelovsko jedinstvo vremena i mjesta. Manzoni mu je odgovorio pismom također na francuskom jeziku (Manzoni, 1881: 283–325).

² Grgić Maroević, Iva; Milanko, Sandra. 2019. *Dai Promessi sposi a Zaručnici obetani: la (s)fortuna di un manoscritto*. U: *Viaggiatori journal* (http://www.viaggiatorijournal.com/ebook_rivista_singolo.php?idRivista=6, pristup: 10. rujna 2021.

³ Manzoni je bio izravni svjedok ponovljenog “lova na mazače” u vrijeme nove europske epidemije kolere koja je zahvatila Milano i druge krajeve Europe 1836.

⁴ Problem njegova genološkog određenja još je otvoren: Je li to dodatak, “rebro” *Zaručnika*, povijesna digresija, povijesni dodatak, pamflet, pripovijest, roman-istraga? (Marini 2014: 24).

⁵ Institucija javnog sramoćenja, odnosno vezivanje za stup sramote, spominje se i u statutima gradova istočnog Jadrana (Milović-Karić; Milović, 2013).

⁶ Giancarlo Vigorelli (1913–2005), pisac i književni kritičar iz Milana. Bio je glavni tajnik Zajednice europskih pisaca od 1958. do 1968., a 1970-ih godina snažno je promovirao opus Miroslava Krležu u talijanskoj kulturi.

1895 – Zagreb, 1974), a knjiga je tiskana u izdanju Novinarskog izdavačkog poduzeća sa sjedištem u zagrebačkom Novinarskom domu u travnju 1954.⁷

No, kakva je bila povijest *Povijesti stupa sramote*? Prikupljajući podatke za svoj roman, Manzoni je naišao na izvorne dokumente i potražio kasnije odjeke o procesu navodnim namjernim širiteljima kuge (*untori*), mazačima, mrčiteljima zidova zgrada zaraženom mašču za vrijeme epidemije kuge u Milanu 1630. Danas se materijalno sjećanje svodi na ploču, koja podsjeća na stup sramote i strašne događaje koji su prethodili njegovom podizanju, a kasnije i rušenju, smještenu u unutarnjem dijelu milanskog dvorca Sforza, a na njoj stoji zapisano na latinskom jeziku:

Na ovom proširenju / stajala je nekoć brijačnica / Gian Giacom More / koji je u suučesništvu s Guglielmom Piazzom zaduženim za javno zdravstvo / i drugim zlikovcima za vrijeme najstrašnijeg haranja kuge / posvuda mazao smrtonosne masti / što je dovelo do strašne smrti mnogih ljudi. / Obojica su osuđeni kao neprijatelji Domovine / Senat je dosudio da / budu podignuti na kola / nakon što su bili ištipani užarenim klijestima / i što im je otkinuta desna ruka / i slomljene im kosti na kolu / te su nakon šest sati što su bili vezani za kolo, iskomadani, / potom spaljeni. / I kako ništa ne bi preostalo od takvih zločinaca / dosudio je zapljenu dobara / a da pepeo bude rasut u rijeku. / Na vječni spomen tih djela isti je Senat naredio / da se ta kuća, mjesto zločina / s pravni sa zemljom / uz zabranu da se ponovno izgradi / i da se tu podigne stup i nazove sramotnim. / Obilazi što šire ovo mjesto dobri građanine / ako ne želiš da te ovo žalobno sramotno tlo / zarazi. 1630. na kolovoške kalende.⁸

Alessandro Manzoni je dodatak o tim događajima uključio još u prvu, neobjavljenu verziju svog povijesnog romana koji je bio naslovljen, prema prvotnim imenima protagonista, *Fermo e Lucia* (*Fermo i Lucija*),⁹ da bi ga zatim izostavio iz prvog tiskanog izdanja koje je izlazilo u tri toma, također u Milanu između 1825. i 1827. pod novim naslovom *I promessi sposi*. Konačno, u studenom 1842. kod milanskog izdavača Guglielmini i Redaelli izlazi završna verzija djela naslovljena *I Promessi sposi. Storia milanese del secolo XVII riscoperta e rifatta da Alessandro Manzoni e Storia della Colonna Infame* (*Zaručnici. Milanska pripovijest iz XVII. stoljeća koju je ponovno*

otkrio i ponovno ispisao Alessandro Manzoni i Povijest stupa sramote). Navedena je bila i autorova preporuka da se uz *Zaručnike* kao povijesna nadopuna tiska *Povijest stupa sramote*. No, kako je roman bio opsežan i doživio niz izdanja, nadopuna je u njima bivala ispuštena. Tek stotinu godina kasnije, 1942. godine, Manzonijev *Stup sramote* ponovno je tiskan kao zasebno djelo, a Alberto Moravia (potpisan pseudonimom, zbog tadašnjih rasnih zakona) recenzirao ga je u časopisu *Prospettive* čiji je glavni urednik bio Curzio Malaparte.¹⁰ Neshvaćen u vrijeme devetnaestostoljetnog historicizma, taj Manzonijev dodatak, objavljen u vrijeme fašističke diktature, doživljava uspjeh kao potvrda piščeve etike i težnje da istina o nepravdama i grijesima iz prošlosti bude otkrivena i shvaćena. Koja je, naime, bila funkcija toga dodatka romanu (ili njegova sastavnog dijela) koji mu, iz praktičnih razloga i unatoč piščevoj volji, kasnije više nije slijedio? *Stup sramote* je svojevrstan povijesno-pravni traktat koji svjedoči o autorovom umijeću pripovijedanja povijesnog događaja, kao i o njegovoj specifičnoj ironiji, a vrednovan je kao književno djelo tek od druge polovice 20. stoljeća. Prvo je na tom popisu upravo hrvatsko izdanje, a slijedila su mu, uključivši engleski i francuski prijevod, još 22 izdanja, filmska verzija iz 1973. te ogledi i književna djela koje su napisali Leonardo Sciascia i Dino Buzzati, simpozij o njegovoj aktualnosti održan 1985. i, na posljetku, radijska adaptacija.

U tom kontekstu postavlja se pitanje: kako je došlo do hrvatskog prijevoda toga djela objavljenog u proljeće 1954. u Zagrebu? Obogaćena ilustracijama, unatoč skromnoj opremi u duhu vremena, ta knjižica od 115 stranica ističe na naslovnici crvenim slovima autorovo ime, a ispod naslova *Stup sramote*, ispisano je, također crvenim slovima: “nadopuna romana ‘Zaručnici’”. Ne treba se zaboraviti da je Manzonijev roman imao vrlo važnu odgojnu funkciju u hrvatskim priobalnim područjima, gdje su ga brojni naraštaji čitali u originalu, a pored nekoliko ranijih prijevoda, referentni status stekao je prijevod Dubrovčanina Jovana (Ivana) Đaje (1846–1928), ponovno objavljen u redakciji Ive Frangeša 1951. i 1953. godine, što upućuje na njegovu trajnu prisutnost u kulturi primaatelji.¹¹ Podsjećamo da su se 1954. godine obavljale pripreme za Londonski ugovor koji će 5. listopada te

⁷ U vrijeme kad je preveo to Manzoniјеvo djelo Golik je bio tehnički urednik u Leksikografskom zavodu, a prema podacima u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i *Hrvatskom biografskom leksikonu* ovo mu je bio jedini prijevod s talijanskog jezika. Prevodio je s ruskog, njemačkog i engleskog. Usp. *Hrvatski biografski leksikon, sub voce*, autora Nikole Vončine. U preglednom radu “Manzoni nelle letterature iugoslave” Mate Zorić navodi i Golikov prijevod (Zorić, 1974: 188).

⁸ Usp. <https://www.milanocastello.it/it/search/node/colonna%20infame>, pristup: 13. lipnja 2021.

⁹ Odnos što ga Manzoni uspostavlja između fikcije i povijesti može se stoga proučavati i na temelju usporedbe statusa *Zaručnika* i *Povijesti stupa sramote*.

¹⁰ Podsjećamo da Moravia u svom eseju “Alessandro Manzoni ili pretpostavka katoličkog realizma” iz 1960. smatra kako je Manzoni, jedini među svim piscima svijeta, razmotrio kugu kao moralnu pojavu, kao korupciju. Tezu o “katoličkom realizmu” je kasnije, 1984., u raspravi s književnikom Giovannijem Testorijem ipak ublažio. Manzoni je, po Moravijinom mišljenju, bio previše vezan za ideološke premise posttridentinskog katoličanstva, stoga je najboljim dijelovima romana smatrao “roman u romanu” o redovnici iz Monze i opis kuge u Milanu (Moravia, 1976: 264–265).

¹¹ U ediciju Deset talijanskih romana koju je Mate Zorić uredio za zagrebačku izdavačku kuću Liber ušli su, naravno, *Zaručnici* s pogovorom Ive Frangeša u kojem se ne spominje *Stup sramote* (Manzoni, 1982: 637–656).

godine potvrditi jugoslavenske zapadne granice, kao i status Istre i Rijeke sa slavenskim i italofoinim stanovništvom. Na tom tragu *Stup sramote* je, kao povijesno svjedočanstvo, mogao i vjerojatno trebao posvjedočiti u javnosti o nečovječnim pogreškama talijanskoga sudstva počinjenima prije tri stoljeća s tragičnim ishodom.¹²

U *Stupu sramote* Manzoni iznosi povijesne činjenice i svoj implicitni, često ironični komentar sudskog procesa mrčiteljima zidova, navodnim širiteljima zaraze, koji je održan za vrijeme milanske epidemije kuge: on tim nesretnicima daje riječ, verbalizira i oživljava čak i ono što nije bilo samo jezično. Taj autorov postupak u semiotičkoj analizi *Zaručnika* Umberto Eco označuje kao retorički postupak hipotipoze, kojom autor uspijeva pokazati kako pogrešna interpretacija znakova proizvodi iskrivljeno javno mnijenje (Eco, 1998: 52). Tema pravde, ključna u svim Manzonijevim djelima, poprima karakteristike moralnog traktata kojim završava cjelokupno djelo (roman i traktat) u verziji iz 1840–1842, te stoga zaključna oznaka *Fine (Konac)* u njemu stoji nakon završne rečenice *Stupa sramote*.¹³ Time je autor, nakon fikcionalnog djela, romana, oživivši potom i konkretan povijesni događaj, htio potvrditi funkciju književnosti kao sredstva spoznaje i prosudbe u odnosu na povijesnu istinu i osvijetliti fizičku i moralnu patnju nevinih ljudi, kažnjenih najtežom kaznom zbog navodnog širenja epidemije. U *Stupu sramote* Manzoni polazi od stvarnih dokumenata, zapisnika iz jednog sudskog postupka i svjedočenja o događaju iz spisa Pietra Verrija *Osservazioni sulla tortura (Napomene o mučenju)*,¹⁴ kao i zapisa nekolicine značajnih autora iz 18. stoljeća. Opisavši splet gotovo nevjerovatnih proizvoljnih svjedočenja o krivnji pojedinaca, Manzoni daje ključ za njihovo čitanje:

U jednom od poglavlja mog romana “Vjerenici”¹⁵ spomenut je proglas kojim je tribunal zdravstvene službe obećao nagradu i nekažnjivost onome koji otkrije počinitelja mrlja, koje su nađene na zidovima i vratima kuća, ujutro 18. svibnja; spomenuto je i pismo navedenog tribunala guverneru o toj stvari. (Manzoni, 1954: 47)

¹² U poticaje recepciji ovog Manzonijevog “romana-istrage” iz 1954. godine, pored vanjskopoličkih motiva, može se, iz suvremene perspektive, pridodati i pitanje o odgovornosti ljudi koji moraju suditi drugim ljudima u vezi događaja koji su u jugoslavenskoj javnosti slijedili nakon raskida s Kominformom 1948.

¹³ U jednom od referentnih talijanskih izdanja (Manzoni, 1953: 292–1052) *Stup sramote* integralni je dio romana *Zaručnici*, cjelokupno djelo završava na str. 1052.

¹⁴ Verri je djelo napisao 1777. a objavljeno je tek 1804.

¹⁵ Antun Sasso je Manzonijev roman preveo pod naslovom “Vjerenici”: *Vjerenici. Historička pripovijest milaneska iz XVII vijeka*. Spljet: Spljetska društvena tiskara 1897. Prvi moderni prijevod Jovana Đaje iz 1912. naslovljen je *Verenici*, pa tako i njegova kasnija izdanja.

Optuženi su bili povjerenik zdravstvene službe Guglielmo Piazza i brijač Gian Giacomo Mora koji je prodavao neku mast koja je navodno štitila od kuge.¹⁶ Nezakonitim obećanjem nekažnjavanja i nezakonitom torturom od njih su iznuđena priznanja o širenju zaraze. Molbe optuženih nakon strašnih mučenja autor prenosi ovako:

“Ah, bože moj, ah, kakvo je to ubojstvo! Ah, gospodine odvjetniče! (...) Dajte me bar brzo objesite! (...) Neka mi odsijeku ruku... Ubijte me! Pustite me da bar malo odahnem. Ah, gospodine predsjedniče! Tako vam boga, dajte mi da pijem” – a usto i ove riječi: “Ništa ne znam, istinu sam vam već rekao.” (Manzoni, 1954: 44)

Kako je to bilo moguće? Manzoni objašnjava: “Oružje je bilo uzeto iz spremišta pravosuđa, ali su udarci padali po nalogu samovolje i prevare” (Manzoni, 1954: 72). Rekonstrukcija procesa bila je moguća prema sačuvanim dokumentima obrane Giovannija Gaetana de Padille, sina zapovjednika milanske tvrđave, koji je također bio optužen, ali se uspio obraniti te je oslobođen krivnje “ne zna se točno kada, ali sigurno više od godinu dana kasnije, jer je posljednji dio njegove obrane predan u svibnju 1632.” (Manzoni, 1954: 102).

Fizička i moralna patnja krivo optuženih o kojoj Manzoni piše u *Stupu sramote* svjedoči o činjenici da zlo ne pogađa samo zlotvore, nego i nevine, a da su odgovorni ne samo ondašnji suci, nego i intelektualci, pisci i prosvjetitelji koji ga u godinama koje su slijedile nisu osudili, jer je za njega zadaća poezije bila tražiti “sveto Istinito”. Tako je oslobođen krivnje navodni inicijator (de Padilla), a osuđeni su i životom su platili istu tu navodnu krivnju nevinim ljudima. Potom je srušena kuća brijača More i na istom mjestu podignut stup sramote. Manzoni nastavlja: “stup sramote bio je srušen 1778. Godine 1803. na onom je mjestu ponovo izgrađena kuća (...). Prema tome, ništa više ne podsjeća na strašne posljedice, niti na bijedni uzrok” (Manzoni, 1954: 104). Ukazujući na predrasude i sudske pogreške (Calvino, 2011: 327) Manzoni nastoji izravno djelovati na ljudske savjesti, mogle bismo dodati, sve do dana današnjega:

Tražeci krivca, koga bismo s pravom mogli mrziti, naša se misao užasnuto trza između dvije kletve, koje su ujedno i dva ludila: da zaniječe providnost ili da optuži. (...) Tako se bar obično zbiva, i onaj koji želi rasvijetliti neku spornu istinu, nailazi i kod pristaša i kod protivnika na zapreke da je prikaže u pravom, iskrenom obliku. (Manzoni, 1954: 10; 13)

¹⁶ Zastršen i mučen, Mora je nespretno izrekao priznanje, jer je mislio da ga optužuju da je mast prodavao bez dozvole. Na drugom mjestu spominje se i druga mast koja je navodno djelotvornija, a njoj treba dodati “gušterice i krastače i bijelo vino” i sve to staviti u lonac “i pustiti da polako vri, kako bi navedene životinje umrle bijesne.” (Manzoni, 1954: 101)

Kuga o kojoj pripovijeda Manzoni u *Zaručnicima* spominje se prvi put kao jedan od temeljnih motiva u romanu tek u 28. poglavlju od ukupnih 38. Epidemiji prethode velika neimaština i glad, uzrokovane oskudnom ljetinom, ratovanjem i povećanim porezima. Odnos fabule i sižea evidentan je kad se međusobno usporede prvih dvadeset sedam poglavlja, koja se odvijaju u precizno navedenih šest dana od 7. do 13. studenoga 1628. i prate pustolovine razdvojenih zaručnika,¹⁷ da bi u 28. poglavlju otpočela opsežna povijesna digresija o kretanju carskih vojnih postrojbi preko Lombardije prema gradu Mantovi, gdje se vodio rat za nasljednika na prijestolju.¹⁸ Današnja percepcija romana velikim dijelom temelji se upravo na epidemiji kuge, premda ona dospijeva u središte radnje tek u posljednjoj petini djela, od 31. do 37. poglavlja. Gospodarska kriza, koja kulminira nekoliko mjeseci prije prolaska njemačkih postrojbi kroz teritorij na kojem se zbiva radnja, prisutna je u natruhama od samoga početka fabule, no kako smo spomenule, u 28. poglavlju Manzoni, kao fiktivni pronalazač povijesne kronike, napušta pojedinačne sudbine Renza i Lucije i prelazi na detaljan opis uzročnika gladi i neimaštine, složenih društvenih prilika, kontroverznih političkih odluka te katastrofalnih posljedica krize u Milanu i okolici. Kada je riječ o opisu ondašnje upravljačke strukture, ovlasti i odgovornosti, iz današnje perspektive posebno je zanimljivo neslaganje dvaju temeljnih upravnih tijela, Vijeća za opskrbu (Tribunale di provvisione) i Vijeća za zdravstvo (Tribunale della sanità) oko toga kako ublažiti sve veću smrtnost i naježu beskućnika i bolesnika u gradu dok još nije ni započela epidemija kuge. Naime, prvi se zalažu za otvorenje lazareta, dok drugi upozoravaju na sanitarni problem zatvaranja zdravih i bolesnih u isti prostor.

¹⁷ U 12. poglavlju protagonist Renzo Tramaglino, u bijegu od tlačitelja, stiže u Milano usred pobune zbog poskupljenja kruha, na dan sv. Martina. Zbog glasnog prosvjedovanja protiv vlasti uhićen je, ali uspijeva pobjeći tamničarima, prijeći rijeku Addu i spasiti se na teritoriju Mletačke Republike (poglavlja 12–17). Radi se o prvom primjeru u romanu gdje se stvarni povijesni događaji prepleću s fikcijom, odnosno sa sudbinama protagonista. Nakon ove epizode, nema više povijesnih umetaka sve do 28. poglavlja.

¹⁸ Dva su rata u pozadini ovoga romana. U širem kontekstu, u Europi traje Tridesetogodišnji rat (1618–1648), a na sjevernom dijelu Apeninskog poluotoka traje drugi rat za Mantovu i Monferrato (1628–1631). Naime, 26. prosinca 1627. u Mantovi umire vojvoda Vincenzo II. od Gonzage bez izravnoga nasljednika. Teritorij je izrazito važan za stratešku kontrolu sjevera poluotoka, tako da se u borbu za prijestolje uključuju najvažnije europske sile. S jedne strane su to Španjolska Kraljevina, Habsburško Carstvo i Vojvodstvo Savoje, a s druge Richelieuova Francuska koju podupiru Mletačka Republika i Papinska Država. Rat završava pobjedom Francuske i prijestolje osvaja vojvoda Carlo od Gonzage Neversa. Povijesne okolnosti ratova opisane su u prvim dijelovima 27. poglavlja, a ekonomska kriza i silazak plaćeničkih vojnih postrojbi u 28. poglavlju romana. Za povijesne činjenice vidi natuknice [www.enciklopedija.hr sub voce](http://www.enciklopedija.hr/sub_voce) i [www.treccani.it sub voce](http://www.treccani.it/sub_voce).

Izvan grada postoji lazaret, opisuju se njegova točna lokacija, dimenzije i konfiguracija¹⁹ te saznajemo da se ipak prihvaća prijedlog Vijeća za opskrbu da se sve beskućnike, zdrave i bolesne, ondje smjesti. Prije pojave kuge, koja će izbiti tek nakon šest mjeseci, u lazaretu boravi do deset tisuća ljudi u izrazito lošim higijenskim uvjetima i smrtnost je u prosjeku oko stotinu ljudi na dan. Usporedbe radi, na vrhuncu epidemije, godinu dana kasnije, smrtnost će biti veća od tisuću ljudi dnevno. Lazaret se otvara i zdravi se puštaju na slobodu u ljeto 1629. kada dobar urod na poljima privremeno ublažava gospodarsku krizu.

Pripovijedanje se nastavlja opisom sljedeće nepogode, zapravo povijesnog događaja koji pogađa isti kraj, a to je prolazak njemačke plaćeničke vojske, takozvanih *lanzichenecca*, na putu prema Mantovi.²⁰ Prema navodima iz tobožnjeg rukopisa, postrojbe prolaze ukupno dvadeset tri dana kroz Lombardiju i devastiraju sve pred sobom, pale kuće, krađu i zlostavljaju stanovništvo. Vijeće za zdravstvo upozorava vlasti da u postrojbama ima kuge i da bi bilo dobro zabraniti trgovinu s vojnicima, međutim ta odluka ne donosi se iz političkih razloga pa se bilježe prvi slučajevi zaraze.

Podatke o epidemiji kuge Manzoni crpi iz nekoliko izvora na koje se izravno poziva u romanu: najznačajniji su *De peste Mediolani* iz 1641. talijanskoga povjesničara Giuseppea Ripamontija (1573–1643), *De pestilentia quae Mediolani anno MDCXXX magnam stragem edidit* iz 1631. kardinala Federica Borromea (1564–1631), milanskoga nadbiskupa koji postaje i lik u romanu, i *Ragvaglio dell'origine et giornali svccessi della gran peste Contagiosa, Venefica, & malefica seguita nella Città di Milano, & suo Ducato dall'Anno 1629. fino all'Anno 1632.* iz 1648. Alessandra Tadina (1580–1661), jednoga od dvojice liječnika članova Vijeća za zdravstvo. Poglavlja 31. i 32. *Zaručnika* posvećena su povijesnom prikazu razvoja epidemije kuge i druga su opširna povijesna digresija građena na podacima iz spomenutih izvora, dok u 34. poglavlju slijedi doživljaj kuge iz očista protagonista Renza Tramaglina.

¹⁹ Primjerice, da je podijeljen na 288 prostorija, da ima nadsvođene prolaze, da je u središtu osmerokutna crkva, da ima samo dva ulaza, da se od izgradnje 1489. koristio za izolaciju oboljelih od kuge od dvaput do osam puta u stoljeću, a da je u to vrijeme služio za karantenu trgovačke robe. Ripamonti u svom eseju o kugi u Milanu navodi pak da je prostorija bilo koliko i dana u godini i da je svaka mogla primiti osam do deset ljudi (Manzoni, 2013: 859–860; Ripamonti, 1630: 5).

²⁰ Od *Landsknecht*, naziva za njemačkoga vojnika-plaćenika još od 15. stoljeća. Ovi su vojnici bili poznati kao okrutni pljačkaši koji su pustošili krajeve kroz koje su prolazili. U jesen 1629. habsburški car Ferdinand II. šalje 36.000 vojnika u rat za mantovansko prijestolje. U 30. poglavlju u jednoj rečenici nabrajaju se plemići zapovjednici postrojbi, poput Wallensteina, Colloreda, Aldringena i drugih, i među njih se uvrstavaju i *Croati* – Hrvati, odnosno hrvatske postrojbe, kao jedina nacionalna kvalifikacija uz opći naziv *truppe alemanne* – njemačke postrojbe (Manzoni, 2013: 917–918) i [www.enciklopedija.hr sub voce](http://www.enciklopedija.hr/sub_voce).

Za početak saznajemo točno ime i prezime (navode se dva različita, premda slična imena)²¹ prvog oboljeloga koji je ušao u Milano krajem listopada ili studenoga 1629. Manzoni prenosi podatak da je to bio talijanski vojnik u službi španjolske vojske, odjeven u odoru kupljenu ili ukradenu od njemačkog vojnika, te ističe činjenicu da vlast nakon prvih slučajeva zaraze ništa ne poduzima, posve ignorira, pa čak i zataškava početna upozorenja liječnika. Prvi slučajevi kuge dijagnosticirani su kao malarična groznica ili iscrpljenost i pothranjenost, te započinje birokratski predugačak proces donošenja odluke o zatvaranju grada, nakon što se u okolici Milana utvrdilo da je epidemija već uznapredovala. Naveden je podatak da liječnici Tadino i Settala²² još 30. listopada 1629. traže hitno zatvaranje grada, no posve suprotno tome, 18. studenoga proglašava se opće slavlje povodom rođenja kneza Karla, prijestolonasljednika španjolskoga kralja Filipa IV. Osim toga, s političkoga gledišta, valja istaknuti da guverner Gonzalo Fernández de Córdoba sudjeluje i nedugo zatim pogiba u ratu za mantovansko prijestolje, dok nadvojvodstvom upravlja Ambrogio Spinola. No kroničar-pripovjedač više se čudi ponašanju stanovništva nego li nemaru vlasti. Iscrpljeni glađu i ratom, stanovnici negiraju epidemiju, ismijavaju je ili se pak ljute na one koji je spominju. Čak ni Vijeće za zdravstvo, prema povijesnim izvorima, nije bilo ujedinjeno u stavu o ugrozi, tako da se uredba o zatvaranju grada donosi tek 29. studenoga, kad se bolest već počela širiti. Sve do početka 1630. nema mnogo slučajeva zaraze i stanovništvo se buni protiv uredbi da se zaraženi i svi njihovi kontakti izoliraju u lazaretu, što je, očigledno, jedna od temeljnih epidemioloških mjera svih vremena, pa tako i našeg, koju smo iskusili u vidu samoizolacije u razdoblju pandemije virusa COVID-19.

Početni nevelik broj zaraženih potiče stav da ipak nije riječ o kugi, da se nepotrebno plaši stanovnike i

²¹ Prema Tadinovu izvješću, Pier Antonio Lovato ušao je u grad 22. listopada 1629. Ripamonti pak navodi ime Pietro Paolo Locato i da je ušao u Milano 22. studenoga, boravio kod rođaka tri dana, a da ga nitko nije ništa pitao na ulasku, premda je dolazio iz zaraženih krajeva. Razbolio se i umro, a nakon autopsije pronađene su otekline tipične za kugu. Svi stanovnici kuće u kojoj je boravio odvedeni su u lazaret gdje je većina preminula u kratko vrijeme, čime se potvrdilo da je kuga ušla u grad (Tadino, 1648: 50–51; Ripamonti, 1630: 11).

²² Manzoni ne propušta predstaviti ovoga uglednog milanskog liječnika, gotovo osamdesetogodišnjaka, profesora medicine i filozofije na sveučilištima u Paviji i Milanu, predavača i na sveučilištima u Ingolstadt, Pisi, Bologni i Padovi. Unatoč svome velikom znanstvenom ugledu, Settala ne uspijeva uvjeriti narod i izbjeći uvrede zbog svojih upozorenja. Pripovijeda o slučaju gotovo linčovanja liječnika, napadnutog na ulicama grada dok je u kočiji odlazio u posjet. Kasnije, u istom poglavlju saznajemo da je Ludovico Settala obolio od kuge, zajedno sa suprugom, dvoje djece i sedmero sluga, od kojih su svi preminuli osim njega i jednoga sina (Manzoni, 2013: 944–945). Njegov sin bio je isto tako liječnik i član Senata milanskoga nadvojvodstva. Vidi: www.treccani.it, *sub voce*.

da je riječ o prevari smišljenoj da se zaradi na tuđem strahu. Manzoni prenosi podatak da se bolest počinje brže širiti krajem ožujka 1630., ali se još uvijek ne govori otvoreno o kugi i propušta se upozoriti da se ona širi kontaktno, što je još jedna zajednička osobina sa suvremenom pandemijom koronavirusa. Tada počinju rasti troškovi lazareta i zbrinjavanja beskućnika i nezaposlenih pa se grad zadužuje i povećava poreze. U lazaretu je sve teže održavati propisane mjere, odvajati žene od muškaraca, sustavno pomagati oboljelima te se upravljanje povjerava redovnicima kapucinima koji ga preuzimaju 30. ožujka 1630. Povijesni izvori navode da je tada bio otvoren još jedan lazaret, ali se on u romanu ne spominje. Za najveći lazaret odgovoran je otac Felice Casati koji i sam obolijeva od kuge, ali uspijeva ozdraviti, za razliku od većine uposlenih redovnika. Navodi se da je Casati upravljao lazaretom u sljedećih sedam mjeseci²³ i da je za to vrijeme ondje bilo zbrinuto otprilike pedeset tisuća oboljelih.

Tek kada bolest počne zahvaćati više društvene slojeve, odnosno plemstvo, javnost prihvaća da se radi o epidemiji kuge. Međutim, ne uvažava se pritom opisani logični tijek bolesti, od njemačkih postrojbi do lokalnoga stanovništva, nego se izmišljaju đavolski uzroci i kuju teorije zavjere.²⁴ Prva i najslikovitija jest priča o četirima Francuzima odbjeglama iz Madrida, osumnjičenima da su namjerno uokolo mazali mast zatrovano kugom, o čemu je navodno upozoren guverner Milana u pismu s potpisom samoga kralja Filipa IV. To pismo postaje značajno kad u Milanu 17. svibnja bude prijavljeno kako nekoliko osoba maže prolaze između muških i ženskih odjeljaka i klupa u milanskoj katedrali. Unatoč izvidu Vijeća za zdravstvo, koje ne nalazi ništa i određuje samo da se sve dobro opere kako bi smirilo glasine, vijest izaziva velik strah. Sljedećega dana u svim dijelovima grada nasumično se pojavljuju žute masne mrlje na ulaznim vratima zgrada i na zidovima. Kroničar-pripovjedač spominje moguću neslanu šalu ili želju da se pospješi strah i nered, ali i to da je mrlje zabilježio čak i Ripa-

²³ Otac Casati (1581–1656) upravljat će lazaretom gotovo dvije godine, do 1632., a ne samo sedam mjeseci, kako Manzoni navodi u romanu, i imat će sve ovlasti nad zaposlenima i zbrinutim bolesnicima. Zarazio se kugom već 9. travnja 1630, ali se uspješno oporavio do početka lipnja, kada se epidemiološka situacija već značajno pogoršavala. Najvažniji suradnik bio mu je otac Michele Pozzobonelli, zadužen za strogu disciplinu u organizaciji, opskrbi i zbrinjavanju preminulih. Sam nije preživio kugu. Službeni kraj epidemije proglašen je tek u veljači 1632. i tada će kapucini napustiti lazaret. Grad mu izdaje posebnu javnu pohvalu za zasluge tijekom epidemije. Vidi: www.treccani.it, *sub voce*.

²⁴ Zanimljiv je u ovome poglavlju jedan od ekstremnih načina na koji se još uvijek većinom skeptičnom puku želi zorno predočiti da se zaista radi o kugi i koliko je ona smrtonosna. Pripovijeda se kako za blagdan Duhova 1630., kada je bilo uobičajeno moliti na groblju sv. Grgura za žrtve prošle velike epidemije iz 1576., Vijeće za zdravstvo naređuje da se na groblje pošalju kola s golim leševima jedne obitelji preminule od kuge toga dana, kako bi svi vidjeli očigledne znakove zaraze (Manzoni, 2013: 958–959).

monti, koji je bio među onima što su odbacivali svaku mogućnost urote, postojanja otrovnih masti i namjernoga širenja zaraze. Iz ovih i sličnih epizoda nastao je povijesni pojam *untore* – onaj koji maže, mazač ili mrčitelj, kako ga u *Stupu sramote* prevodi Miroslav Golik, a odnosi se na osobe proglašene krivima za namjerno širenje epidemije.

U 32. poglavlju *Zaručnika* nastavlja se prikaz kuge u gradu, s naglaskom na sveopćoj psihozi, osobito među ženama, koje u panici olako optužuju svakoga tko učini kakav sumnjiv pokret, poput starca koji u crkvi briše klupu pa ga na smrt pretuku ili francuskih mladića koji dotiču mramornu površinu a svjetina ih odmah okruži, počne zlostavljati i vodi u zatvor, gdje se pak utvrdi da su nevini pa ih puštaju na slobodu. Svi Manzonijevi povijesni izvori suglasni su da je epidemija buknuła i doživjela svoj jezivi vrhunac nakon procesije sv. Karla Boromejskog²⁵ održane 11. lipnja 1630. Osim same procesije, u čast tome svecu zaštitniku od epidemija, otvoreni lijes s relikvijom bio je izložen u crkvi još idućih osam dana.²⁶ Procesija sv. Karla trajala je od zore do iza podneva i prošla je kroz sve gradske četvrti, da bi već sljedećega dana broj zaraženih i preminulih toliko porastao i time pokazao što je rasplamsalo bolest. Premda se dio krivnje opet pripisuje mazačima otrovnih masti, nije bilo dovoljno tragova da se ta optužba potkrijepi. Broj oboljelih smještenih u lazaretu penje se s dvanaest tisuća, a na vrhuncu dostiže čak šesnaest tisuća; broj preminulih na dan 4. srpnja 1630. iznosi pet stotina, a dosegnut će tisuću i petsto, ili čak tri tisuće i petsto prema Tadinovu svjedočenju. On piše da je broj stanovnika u nadvojvodstvu prije epidemije bio 250.000, a nakon nje 64.000, dok Ripamonti navodi ukupan broj od 140.000 žrtava. Javlja se hitna potreba da se poveća broj službenika koji će zbrinjavati leševe, spaljivati kužne stvari, odvoziti bolesnike u lazaret. Oni su u povijesnim izvorima označeni kao *monatti*,²⁷ ljudi koji su preboljeli zarazu, odjeveni u crveno sa zvoncem okačenim o gležanj, kako bi

²⁵ Grof Carlo Borromeo (1538–1584), kardinal i milanski nadbiskup, osobito štovan zbog svog djelovanja tijekom epidemije kuge 1576. u Milanu. Proglašen je svetim 1610. Kardinal Federico Borromeo, nadbiskup milanski u vrijeme radnje Manzonijeva romana, bio je Carlov bratić. Vidi: www.treccani.it *sub voce*.

²⁶ U ovom prikazu epidemiološke situacije u 17. stoljeću nevjerojatno je koliko je motiva sličnih epidemiološkoj situaciji u Hrvatskoj 2020., poput ovoga o vjerskoj procesiji na kojoj se inzistira unatoč stvarnoj opasnosti od zaraze, kao što se insistiralo da se održi procesija “Za križen” na Hvaru u travnju, ili proslava Velike Gospe u Sinju u kolovozu, kad je zbog kiše slavlje premešteno u crkvu gdje više nije nikako bilo moguće održavati potrebnu udaljenost da se spriječi širenje zaraze, pa je uslijedilo pogoršanje, nova zaoštravanja epidemioloških mjera i nagli prekid slabašne turističke sezone.

²⁷ Manzoni u 32. poglavlju bilježi različita pojašnjenja etimologije naziva (Manzoni, 2013: 977), međutim, prema rječniku Devoto-Oli *sub voce*, na lombardsko *mona*, “gospa, gospođa” dodan je pogrdni sufiks *-atto*, vjerojatno zbog odjeće koja je podjećala na žensku.

upozorili prolaznike da su u blizini. Ispred njih hodali su takozvani *apparitori* – ukazivači, koji su velikim zvonima najavljivali prolazak kola s leševima i omogućavali ljudima da se na vrijeme sklone s puta. Ovi državni službenici opisani su kao najgnusniji kriminalci koji prijete, pljačkaju i ucjenjuju, jer im se ljudi boje približiti. Manzoni ipak ne prenosi svu svirepost *monatta* ne navodeći Ripamontijev zapis prema kojem su čak i općili s leševima, “što ni zvijeri ne čine” (Ripamonti, 1630: 14). Tada *monatti* postaju vladari ulica, ulaze u kuće, traže novac, prijete lazaretom i zarazom, odbijaju odnijeti već natrule leševe, namjerno s kola bacaju komade zaražene odjeće kako bi se nastavila epidemija koja im je postala unosan posao (Manzoni, 2013: 982–983). Osim teorije da kugu šire mazači, koje se progone, muči i spaljuje svakoga dana bez ikakvih dokaza o krivnji, razvijaju se i učene teorije da su pošast najavile dvije komete, iz 1628. i 1630, kao i da je razvoju epidemije pogodovao astrološki susret Saturna i Jupitera.²⁸ Kroničar-pripovjedač tako naglašava da su učenjaci pabirčili iz narodnih priča ono što im je odgovaralo da potkrijepi svoje teorije, a da je puk iz učenih teorija uzimao ono malo što je mogao razumjeti pa se stvorila *una massa enorme e confusa di pubblica follia* – “ogromna i zbrkana količina javnoga ludila” (Manzoni, 2013: 989).²⁹

Već smo napomenule da se u sljedećim poglavljima fabula romana vraća osobnoj sudbini protagonista u kontekstu povijesne epidemije kuge. Zaručnik Renzo jedan je od privilegiranih likova koji su oboljeli i ozdravili pa se može bez straha kretati zaraženim krajevima. Sve što u nastavku saznajemo o kugi nije više kroničarevo prenošenje izvora iz 17. stoljeća nego, u skladu s Manzonijevom tezom iz pisma gospodinu Chauvetu, doživljaj iz perspektive lika koji se izravno suočava s opisanim užasima. Prva zanimljiva epidemiološka mjera koju čitatelj može opaziti je način na koji Renzo kupuje kruh kod pekara u Monzi. Pekar mu na podlošku s dugom ručkom pruža zdjelicu s octom razrijeđenim vodom u koju mora ubaciti kovanice, a zatim mu pomoću dugačkih kliješta dodaje, jedan po jedan, dva hljeba. U bilješci u nacionalnom izdanju romana navodi se da je ocat u ono doba smatran učinkovitim dezinficijensom za metal,

²⁸ Manzoni uvodi u romanu komičan lik plemića Don Ferrantea, kao tipičan primjer barokne načitanosti i učenosti, ali koja postaje njegovom glavnom manom u suočavanju s kugom. Naime, Don Ferrante će promicati ideju planetarnih utjecaja na zbivanja, a negirati kontaktni prijenos bolesti. Protivio se spaljivanju kužnih stvari i retorički pitao: “Hoćete li spaliti Jupiter? Hoćete li spaliti Saturn?” On je primjer poricatelja koji se na koncu razboli i umre od kuge “poput Metastasijeva junaka, optužujući zvijezde” (Manzoni, 2013: 1156–1157).

²⁹ I ovaj fenomen smatramo vrlo sličnim suvremenoj poplavi informacija o epidemiji, o virusu, o nastanku i razvoju, o mogućim prijenosima zaraze koja je zahvatila čitav svijet i otežala da se kroz to more podataka probiju oni istiniti, znanstveno utemeljeni i korisni. Pogodovala je pak nastanku panike, slične zbunjenosti i masovnoga ludila kao za vrijeme kuge opisane u romanu.

posebice za zlato i srebro, i bio je propisan kao sredstvo za dezinfekciju u zaraženim područjima (Manzoni, 2013: 1029, bilj. 127). Sljedeća mjera, na početku 34. poglavlja, jest kontrola ulaska u grad, slična uvođenju propusnica za odlazak iz jedne županije u drugu u Hrvatskoj tijekom 2020. Renzo ne posjeduje propusnicu, ali kaže se da je mogao ući onaj koji je bio malo snalažljiviji, kao i da je tada grad bio opasniji za onoga tko je ulazio nego li obrnuto. U svakom slučaju, Renzo će ući tako što će potkupiti stražara. Prvo što primjećuje su brojne buktinje u kojima gore okužene stvari, namještaj i sve što je bilo u doticaju sa zarazom. Druga novost kao posljedica epidemije je sumnjičavost i nepovjerljivost ljudi koji u svakome strancu vide mazača, odnosno potencijalnu opasnost. Kad Renzo tražeci obavijesti od nekog prolaznika, iz poštovanja skine šešir, ovaj ga odmah otjera, a obitelji kasnije prepričava kako je prolaznik u šeširu skrivao otrovnu mast. Očigledna je prisutnost paranoje, još jedne psihičke posljedice atmosfere straha, neznanja i praznovjerja, vrlo slična osjećaju nesigurnosti i sveopće ranjivosti tijekom vrhunca suvremene pandemije koronavirusa.

Dok je tako lutao Milanom, Renza iz jedne kuće zazove nepoznata žena i zamoli da obavijesti nekoga iz vlasti da su ona i djeca zaključani, jer su im čavlima zakucali ulazna vrata kad joj je umro muž, a da su im zaboravili donijeti hranu. Ovaj prizor podsjeća na situaciju u Kini, gdje se epidemija COVID-19 najprije razbuktala i gdje se na sličan način sprečavalo kretanje ljudi zabranom izlaska iz kuća. S druge strane, nešto čega u praksi više odavno nema, a na što Renzo često nailazi u Milanu kolovoza 1630. jesu sprave za mučenje postavljene na svim većim trgovima, kako bi se odmah kaznilo svakoga “tko je to i zaslužio” prema procjeni upravitelja određene četvrti. Spominju se, primjerice, oni koji krše mjere izolacije, ili oni koji se ogлуše o naredbe. Gradske ulice puste su zbog desetkovanoga broja stanovnika, kao i zbog zabrana izlaska i straha od *monatta* i zaraze: vlada sablasna tišina, jer je većina obrta zatvorena, nema više konja i kočija ni žamora ljudi, a čuju se samo stenjanje oboljelih, zvuk mrtvačkih kola i povremena zvonjava crkvenih zvona. Apokaliptičnosti prostora pridonosi i opis malobrojnih ljudi na ulicama, neurednih, bezvoljnih, odjevenih u posve tijesnu odjeću kako bi izbjegli doticaj s okolinom, ili da ih netko ne dotakne otrovnom mašću. Tako su svi bez mantila, bez šešira, razbarušene kose i neobrijanih brada, pa i zato što je glavni osumnjičenik za širenje zaraze, kako stoji u *Stupu sramote*, bio spomenuti brijač Gian Giacomo Mora. Svi prolaznici nose neku vrstu oružja, najmanje palicu, a većina i pištolje, i opremljeni su i mirišljivim solima i spužvama natopljenima octom u metalnim ili drvenim spremnicima, prinoseći ih povremeno nosu. Neki pak nose oko vrata bočice sa živom, za koju se vjerovalo da upija i zadržava kužna isparavanja. Ljudi se jedni drugima ne približavaju, pozdravljaju se iz daleka i na brzinu.³⁰

Kao snažnu antitezu čemernoj atmosferi i stvarnoj pustoši u gradu, Manzoni suprotstavlja intiman, bolan lirski ulomak o Cecilijinoj majci, u talijanskoj kulturi jedan od najpoznatijih fragmenata iz *Zaručnika*.³¹ Iz jedne zgrade izlazi majka, lijepa žena, shrvana od boli, noseći na rukama mrtvo tijelo devetogodišnje djevojčice Cecilije, uredno počesljane, odjevene u najsvečaniju haljinicu, naslonjene na majčino rame kao da spava. Majka želi sama položiti kćer na kola s leševima, plača *monattima* da joj to dozvole i nježno se oprašta od djeteta. Na kraju najavljuje da navečer mogu doći i po nju i drugu oboljelu djevojčicu. Ovaj ulomak na trenutak zaustavlja inače dinamičnu sliku Renzova lutanja gradom i djeluje katarzično na likove koji prisustvuju prizoru, ali i na čitatelje romana pogođene opisima užasa i nečovječnosti. No, lirski predah traje vrlo kratko, jer dramska napetost ponovno raste kad neka prolaznica optuži Renza da je on *untore* – mrčitelj, mazač. Tad kreće lov na njega, ali se on uspijeva spasiti skokom na kola s leševima, za koja *monatti* sarkastično jamče da su sigurna poput crkve.

Tako će stići do lazareta, u potrazi za zaručnicom Lucijom, i konačno je sresti u 36. poglavlju, nakon pune dvije godine i čak dvadeset sedam poglavlja romana. Prema navodu tobožnjega kroničara, u lazaretu je tada bilo smješteno 16.000 ljudi. Slično kao u prethodnom poglavlju, i ovom prikazu jada, bolesti i očajne mase dodana je sličica utjehe i ljepote. Radi se o posebnoj nastambi u kojoj je zbrinuta dojenčad čije su majke preminule, smještena s dojiljama i kozama koje im daju mlijeko (Manzoni, 2013: 1075–1078). Dok Renzo traži zaručnicu, čitatelj doznaje da se svakoga dana održava povorka ozdravljenih, da je lazaret podijeljen u dio za muškarce i dio za žene, kao i da je on u prekršaju, jer je ulazak u lazaret dozvoljen samo onima koji tu rade ili su dovedeni zbog bolesti. Susret s Lucijom je odgođen i napetost raste, jer ona nije u povorci onih koji napuštaju lazaret, što znači da još nije ozdravila.

Nećemo otkriti rasplet, u nadi da će čitatelji ovog rada posegnuti za romanom. Užase kuge oprat će doslovce i metaforički snažna oluja biblijskih razmjera i pročišćavajućih svojstava, što, naravno, ne odgovara povijesnoj istini, ali se poklapa s činjenicom da je zaista u jesen 1630. godine epidemija popustila i da je broj oboljelih počeo opadati. Službeni kraj epidemije proglašen je tek 7. veljače 1632. Posljednje naznake epidemioloških mjera kojih se pridržavaju likovi u romanu jesu udaljenost s koje se obraćaju osobama koje nisu oboljele, što se događa pri Renzovom razgovoru na otvorenom prostoru s Lucijinom

³⁰ Vidimo, stoga, da epidemija ima isti onaj dehumanizirajući učinak kakvome smo svjedočili i u suvremenom iskustvu s pandemijom COVID-19.

³¹ Ulomak je inspiriran podacima iz eseja *De pestilentia quae fuit Mediolani anno 1630* kardinala Federica Borromea (Manzoni, 2013: 1050–1052).

majkom Agnese, te obavezna karantena za osobe otpuštene iz lazareta. Jer, unatoč tome što su preživjele bolest, one još mogu biti prenositelji zaraze pa im se nameće određeno vrijeme izolacije. Nema točnoga podatka koliko je ono bilo dugo, no kako je riječ o karanteni (*quarantina*), radilo se po svojoj prilici o četrdeset dana. Još jedan, vjerojatno posve fikcionalan i za čitatelje utješan podatak, jest vijest da se pri kraju epidemije polako oporavljaju gospodarstvo i poljoprivreda, vlada velika potreba za radnom snagom te velika ponuda povoljnih nekretnina, što sve upućuje na sretniju budućnost kugom devastiranoga područja.

ZAKLJUČAK

Prikaz epidemioloških mjera u gradu Milanu u 17. stoljeću, kakav je u svom romanu *Zaručnici* i u dodatku *Stup sramote* izložio Alessandro Manzoni u 19. stoljeću, svjedoči da je kuga napadala oštro i pogubno. Da su strašne posljedice mogle biti značajno manje da se na vrijeme poslušalo savjete struke i zatvorilo grad. Da je kuga 1630. bila uvezena iz inozemstva, slično kao što se i virus COVID-19 u 21. stoljeću proširio po cijelom svijetu. Da je upravljanje epidemijom bilo uvjetovano političkim prilikama i interesima, kao i da je jedan od najtežih zadataka bio uvjeriti javnost da se zaista radi o kugi i da je potrebno uvesti epidemiološke mjere. Da su, baš kao i danas, postojali skeptici i osporavatelji epidemije u svim društvenim slojevima. Da su tada, a vjerojatno i ranije, postojale i bile učinkovite mjere izolacije, održavanja udaljenosti, smanjivanja kontakata i pojačane dezinfekcije. Da smo, srećom, napredovali u kažnjavanju prekršitelja propisanih mjera i napustili metode mučenja i smaknuća, dospjevši do suvremenih, samo novčanih kazni. Da u svakoj velikoj zdravstvenoj nepogodi stradava ljudskost, a prosperiraju svirepost, bešćutnost i sebičnost. Da bolest ne diskriminira ni rasno, ni rodno, ni klasno, već odnosi anđeosko dijete kao i okorjeloga kriminalca. I, naposljetku, da je ponovno kao i prvo čitanje *Zaručnika* i *Stupa sramote* ove, 2021. godine posve novo i drugačije iskustvo od svih dosadašnjih. Mnogo jasnije i mnogo snažnije.

LITERATURA

- Calvino, Italo 2011. [1980]. "I *Promessi sposi*: il romanzo dei rapporti di forza". U: *Una pietra sopra*. Torino: Einaudi, str. 324–337.
- Devoto, Giacomo; Oli, Gian Carlo; Trifone, Maurizio i Serianni, Luca 2021. *Il Vocabolario dell'Italiano Contemporaneo. Nuovo Devoto-Oli Digitale*. URL: <https://dizionario.devoto-oli.it>, pristup: 27. svibnja 2021.
- Eco, Umberto 1998. "Il linguaggio mendace di Manzoni". U: *Tra menzogna e ironia*. Milano: Bompiani, str. 25–52.

Frangeš, Ivo 1982. "Temelji Manzonijske poetike". U: Manzoni, Alessandro. *Zaručnici*. Priredio Mate Zorić. Preveo Jovan Đaja. Redigirao Ivo Frangeš. Zagreb: Liber, str. 637–656.

Grgić Maroević, Iva i Milanko, Sandra 2019. "Dai Promessi sposi a *Zaručnici* obetani: la (s)fortuna di un manoscritto". U: *Viaggiatori journal*, br. 1. URL: http://www.viaggiatorijournal.com/ebook_rivista_singolo.php?idRivista=6, pristup: 10. rujna 2021.

L'Istituto Treccani. URL: www.treccani.it, pristup: 27. svibnja 2021.

Lučić, Nikša (gl. ur.) 2021. *Hrvatski biografski leksikon*. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža". URL: <https://hbl.lzmk.hr>, pristup: 27. svibnja 2021.

Manzoni, Alessandro 1881. "Lettre à m. Chauvet". U: *Opere varie*. Milano: Fratelli Rechiedei, str. 283–325.

Manzoni, Alessandro 1897. *Vjerenici. Historička pripovijest milaneska iz XVII vijeka*. Preveo Antun Sasso. Spljet: Spljetska društvena tiskara.

Manzoni, Alessandro 1953. *Opere*. Priredio Riccardo Bacchelli. Milano – Napoli: Ricciardi.

Manzoni, Alessandro 1954. *Stup sramote*. Preveo Miroslav Golik. Zagreb: Novinsko izdavačko poduzeće.

Manzoni, Alessandro 1982. *Zaručnici*. Priredio Mate Zorić. Preveo Jovan Đaja. Redigirao Ivo Frangeš. Zagreb: Liber.

Manzoni, Alessandro 1989. *Storia della colonna infame*. Priredila Carla Riccardi. Milano: Mondadori.

Manzoni, Alessandro 2002. *Storia della colonna infame*. Priredila Carla Riccardi. Milano: Centro nazionale studi manzoniani.

Manzoni, Alessandro 2013. *I promessi sposi*. Priredila Teresa Poggi Salani. Milano: Centro nazionale studi manzoniani.

Marini, Quinto 2014. "Dopo il romanzo. La Storia della colonna infame". U: *La Rassegna della letteratura italiana*, 117 (1), str. 24–38.

Milović-Karić, Grozdana i Milović, Đorđe 2013. "Lastovski statut i zdravstvena kultura". U: *Acta medico-historica Adriatica*, 11 (2), str. 285–290.

Moravia, Alberto 1976. "Alessandro Manzoni o l'ipotesi di un realismo cattolico". U: *L'uomo come fine e altri saggi. A quale tribù appartieni?*. Milano: Bompiani, str. 243–275.

Ravlić, Slaven (gl. ur.) 2021. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža". URL: www.enciklopedija.hr, pristup: 27. svibnja 2021.

Ripamonti, Giuseppe 1630. *La peste di Milano del 1630*. Preveo Francesco Cusani. Torino: EDISCO.

Tadino, Alessandro 1648. *Ragvaglio dell'origine et giornali svccessi della gran peste Contagiosa, Venefica, & malefica seguita nella Città di Milano, & suo Ducato dall' Anno 1629. fino all' Anno 1632*. Milano: Ghisolti. URL: https://books.google.hr/books/about/Ragvaglio_delle_origine_et_giornali_succ.html?id=FUZCAAAAcAAJ&redir_esc=y, pristup: 27. svibnja 2021.

Zorić, Mate 1974. "Manzoni nelle letterature iugoslave". U: *Studia romanica et anglica zagradiensia*, 38 (1), str. 147–211.

Zorić, Mate 1992. "Prvi prijevodi i prikazi Manzonijska u hrvatskoj književnosti". U: *Književna prožimanja hrvatsko-talijanska*. Split: Književni krug, str. 569–595.

URL: <https://www.milanocastello.it/it/search/node/colonna%20infame>, pristup: 13. lipnja 2021.

SUMMARY

EPIDEMIOLOGICAL MEASURES AND PUNISHMENTS DURING THE 1630 PLAGUE IN MILAN ACCORDING TO ALESSANDRO MANZONI.

Italian writer Alessandro Manzoni (Milan, 1785 – Milan, 1873) is the author of the historical novel *I promessi sposi* (*The Betrothed*), which combines historic facts with the struggles of the two betrothed silkweavers in the seventeenth century on the basis of an allegedly found manuscript. The original novel contained an appendix as well, an essay entitled *History of the Infamous Column*, usually omitted from contemporary editions. The paper offers less known in-

formation on – and provides connections between – the two texts while focusing on the details regarding Manzoni's depiction of the 1630 plague in Milan and his implicit but devastating critique of social relations, judicial responsibility and the role of the nobility. The analysis will extrapolate and comment on the data regarding the epidemiological measures and atrocious punishments for their violations as well as on their counterparts in the modern-day COVID-19 pandemic.

Key words: Manzoni, *The Betrothed*, *History of the Infamous Column*, 1630 plague epidemic, epidemiological measures, punishment, implicit critique